

ՆԱԶԱՐՅԱՆ ՔՐԻՍՏԻՆԵ

(ՀՅԹԻ)

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆՆ ԱՌՆՉՎՈՂ ԱՌԱՆՁԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԴԵՐԸ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ ԳԻՏԵԼԻՔԻ ՓՈԽԱՆՑՄԱՆ ՄԵԶ

Հայոց ցեղասպանության մասին գիտելիքի փոխանցումը նոր սերունդների համար ունի կարևոր նշանակություն: Անկախ գիտելիքի փոխանցման ձևից ցեղասպանության մասին կրթության մեջ միշտ էլ առանձնահատուկ ուշադրություն է դարձվել դրա գործառնության նշանակությանը: Մեծ հաշվով, ցեղասպանության թեմայի ուսուցումը կոչված է նախ և առաջ ցեղասպանության ենթարկված ժողովրդի, ապա նաև ամբողջ մարդկության հավաքական հիշողության պահպանմանը և փոխանցմանը: Ցեղասպանության ուսուցման (Genocide Education) մյուս կարևոր գործառնությունը նոր ցեղասպանությունները կանխարգելելուն ուղղված ազդեցությունն է: Այնուամենայնիվ, վերոնշյալ հիմնական գործառնությունների իրացմանը հասնելուն ուղղված միջոցները տարբեր են:

Այս հոդվածում դիտարկելու ենք Հայոց ցեղասպանության մասին գիտելիքի փոխանցման մեջ առանձին պատմությունների դերն ու նշանակությունը: Այսինքն՝ փորձելու ենք հասկանալ, թե այս կամ այն «մասնավոր» պատմությունը ինչ դեր կարող է ունենալ թեմայի իրազեկման առումով և ինչ ազդեցություն կարող է ունենալ ցեղասպանության մասին կրթության գործառնությունների հաջող իրականացման մեջ: Մեր առջև դրված նպատակին հասնելու համար մենք օգտագործել ենք մի քանի պատմություններ, որոնք վերաբերում են այս կամ այն անձի փորձառությանը՝ ցեղասպանության տարիներին և դրանից հետո:

Ցեղասպանության մասին գիտելիքը

Հայ ժողովրդի բազմահազարամյա պատմության մեջ XX դարասկիզբը դարձավ թերևս ամենաողբերգականը. մի ամբողջ ժողովուրդ ոչնչացվեց իր պատմական հայրենիքում: Դրան հաջորդած հարյուրամյա պատմության ընթացքում այդ ողբերգության վերաբերյալ հիշողությունը դարձավ հայ ժողովրդի ազգային ինքնության ամենակարևոր

բաղադրիչներից մեկը¹։ Սակայն դա տեղի ունեցավ միայն ու միայն այդ հիշողության պահպանման և փոխանցման շնորհիվ։ Անշուշտ, ցեղասպանության մասին գիտելիքի, իսկ դրա արդյունքում նաև հիշողության փոխանցումը հետցեղասպանական շրջանի տարբեր փուլերում կատարվել է տարբեր միջոցներով։ Տասնամյակներ շարունակ ցեղասպանության մասին գիտելիքը փոխանցվել է բանավոր պատմությունների, գեղարվեստական կինոնկարների, գրականության ու դասագրքային հիշատակումների միջոցով։ Անկախ գիտելիքի փոխանցման ձևից՝ այդ փոխանցումը դարձել է պատմական հիշողության պահպանման կարևոր գրավական՝ այդպիսով լուծելով իր ֆունկցիոնալ առաջին խնդիրը։

Ցեղասպանության մասին գիտելիքի փոխանցման առաջնությունը մյուս գործառույթը կանխարգելումն է։ 1948 թ. ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի կողմից ընդունված «Ցեղասպանության հանցագործությունը կանխարգելելու և պատժելու մասին» կոնվենցիայի² կարևորագույն առաքելությունը հետագա ցեղասպանությունները կանխարգելելն էր, սակայն ժամանակի ընթացքում ակնհայտ դարձավ, որ կոնվենցիան բավարար չէ հետագա ցեղասպանությունները կանխելու համար, քանի որ XX դարի երկրորդ կեսին ևս տեղի ունեցան ցեղասպանություններ (Կամբոջա՝ 1975-1979, Ռուանդա՝ 1994, Բալկաններ՝ 1992-1995 և այլն)։ Ահա հենց այստեղ է երևում ցեղասպանության մասին գիտելիքի դերակատարությունը։ Այս հարցում ձախողումների մի մասը ցեղասպանության մասին կրթության թերացման, իրազեկության ցածր մակարդակի, այլ խոսքերով՝ նախկին ցեղասպանություններն ու կոտորածները լավ չուսումնասիրելու, դրանք չպատժելու, դրանց սարսափների մասին չդասավանդելու, ժխտողականության դեմ չպայքարելու հետևանք էր։

Փաստորեն մենք տեսնում ենք, որ ցեղասպանության մասին գիտելիքի փոխանցումը ունի ուղղակի՝ կանխարգելիչ դեր։

Առանձին կամ մասնավոր պատմությունը՝ ցեղասպանության մասին գիտելիքի փոխանցման միջոց

¹ Մարության Հ., Ցեղասպանության հիշողությունն իբրև գործոն, տե՛ս http://www.noravank.am/arm/articles/detail.php?ELEMENT_ID=2268

² Կոնվենցիայի ամբողջական տեքստը տե՛ս http://www.un.am/res/UN%20Treaties/III_1.pdf

Տեղասպանության թեմայի՝ դպրոցներում ուսուցանումը կամ ամենատարբեր հարթակներում դրա մասին իրազեկումը հարաբերականորեն կարելի է բաժանել երկու մակարդակի: Առաջին մակարդակը՝ հիմնարար գիտելիքն է, այսինքն՝ Մեծ եղեռնին առնչվող ամենակարևոր հիմնական գիտելիքների փոխանցումը³: Այն կարող է լինել ամենամակերեսային գիտելիքներից մինչև նյութի բավական խորը մատուցում: Սակայն, անկախ դրա խորությունից՝ բովանդակային առումով այն, միևնույն է, կոչված է ընդհանուր պատկերացում տալու Հայոց ցեղասպանության մասին, և միևնույն է այդ մանրամասների մեծ մասը շատ արագ մոռացվում են: Օրինակ, դասագրքային նյութում աշակերտը հանդիպում է Հայկական հարցի ծագմանն առնչվող մի դրվագի, ինչպիսին է 1878 թ. Բեռլինի կոնգրեսի արդյունքում ստորագրված պայմանագրի 61-րդ հոդվածը⁴: Չնայած դրա կարևորությանը՝ փորձը և մեր անձնական հարցումները⁵ ցույց են տալիս, որ կոնկրետ տվյալ հոդվածի մասին տեղյակ են շատ քչերը: Մյուս կողմից էլ, առանց ցեղասպանության մասին հիմնարար գիտելիքների փոխանցման, ընդհանրապես դժվար է պատկերացնել ցեղասպանության մասին կրթությունը:

Այնուամենայնիվ, պետք է նշել, որ ցեղասպանության մասին գիտելիքի փոխանցման մեջ, օգնության է գալիս մեկ այլ միջոց ևս՝ առանձին պատմությունները: Ընդհանրապես Հայոց ցեղասպանության պատմության ուսումնասիրությունը փաստում է, որ դրանք չափազանց շատ են: Առանձին պատմություններ ասելով՝ մենք նկատի ունենք ականատես-վերապրողների անձնական փորձառությունն ու դրանց մասին պատմությունները: Պետք է նշել, որ այդ առանձին պատմությունները մեզ են հասել ինչպես բանավոր պատմությունների, այնպես էլ լույս տեսած հարյուրավոր հուշագրությունների տեսքով:

Առաջին խումբը, ցեղասպանությունը վերապրողների բանավոր պատմություններն են: Այս ոլորտում Ռիչարդ Հովհաննիսյանի,

³ Տվյալ դեպքում խոսքը վերաբերում է Հայոց ցեղասպանության ամենատարրական և կարևոր գիտելիքներին:

⁴ Հայաստանը միջազգային դիվանագիտության և սովետական արտաքին քաղաքականության փաստաթղթերում (1828-1923), Երևան, «Հայաստան» 1972, էջ 128:

⁵ Այդ նպատակով հարցումներ ենք անցկացրել բնակչության տարիքային և կրթական տարբեր խմբեր ներկայացնող 20 անձի շրջանում, որոնցից միայն 3-ը կարողացան մեզ պատմել Բեռլինի դաշնագրի 61-րդ հոդվածի մասին:

Վերծինե Սվազյանի, Ջորյան ինստիտուտի՝ տասնամյակների ընթացքում կատարած վիթխարի աշխատանքի արդյունքում մենք ունենք ականատես-վերապրողների անձնական փորձառությանը վերաբերող հսկայական նյութ՝ ինչպես տեսանկարահանված⁶, այնպես էլ տպագիր⁷: Առանձնանում է նաև Ջեյմս Բրայսի բանավոր պատմությունների ժողովածուն⁸: Առկա են նաև վիթխարի քանակությամբ տպագրված հուշագրություններ⁹:

Չնայած մեծաքանակ նյութի առկայությանը՝ այնուամենայնիվ, այդ նյութերը և պատմությունները մեծ հաշվով անհայտ են մեզ: Այսինքն՝ առանձին ճակատագրերի պատմությունը մեզանում մնում է լայն շրջանների համար անհասանելի:

Բավական ուսանելի է այդ ոլորտում հրեական փորձը: Հոլոքոստի ականատես-վերապրողների վկայություններն ահռելի քանակություն են կազմում, սակայն գլխավորը ոչ թե դրանց քանակն է, այլ այդ պատմությունների օգտագործումը Հոլոքոստի իրազեկման և Հոլոքոստ-

⁶ Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտում պահվում է տասնյակ վերապրողների ճայնագրություններ և տեսագրություններ: Տե՛ս ՀՅԹԻ, Բ 4 (բ) Հուշապատումների տեսագրություններ:

⁷ Տե՛ս Սվազյան Վերծինե, Հայոց ցեղասպանություն. Ականատես վերապրողների վկայություններ, Երևան: Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտ, 2011: Այս առումով շատ կարևոր է նաև Հայաստանի ազգային արխիվի կողմից 2012 թվականին հրատարակված եռհատորյակը: Տե՛ս Հայոց ցեղասպանությունը Օսմանյան կայսրությունում: Վերապրածների վկայություններ, փաստթղթերի ժողովածուներ, հեղինակ և կազմող՝ Ամատունի Վիրաբյան, Երևան, Հայաստանի ազգային արխիվ, 2012:

⁸ The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire, Documents Presented to Viscount Grey of Fallodon, With a Preface by Viscount Bryce, London: H.M.S.O., 1916.

⁹ Պետք է ընդգծել այն փաստը, որ Հայոց ցեղասպանության մասին հուշագրություններ տպագրվել են տասնամյակներ շարունակ և անգամ մեր օրերում: Ուստի որպես օրինակ կառանձնացնենք Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի կողմից վերջին տարիներին տպագրված հետևյալ հուշագրությունները: Հովհաննես Կարապետյան (Օննիկ Յուսուֆ), «Վերածնված կյանք մը. երևակայական և իրական սարսափների արանքում», Երևան, ՀՅԹԻ, 2010, Սարգիս Թորոսյան, Դարդանելից մինչև Պաղեստին, Երևան, ՀՅԹԻ, 2013, Margaret Аджемян-Анерт, Стук в дверь, Ереван: Музей-институт Геноцида армян, 2012, Амбарцум Читчян На волоске от смерти», Ереван, Музей-институт Геноцида армян, 2012.

տի մասին պատմելու մեջ¹⁰: Այդ պատմությունները կարող են երբեմն ավելի ազդեցիկ լինել, քան թե մի քանի ակադեմիական հրատարակություն: Դրա լավագույն օրինակը կինոռեժիսոր Ռոման Պոլանսկու նկարահանած «Դաշնակահարը» ֆիլմն է (2002 թ.), որն արժանացավ Ամերիկյան կինոակադեմիայի բարձրագույն՝ «Օսկար» մրցանակին: Ֆիլմը հիմնված է լեհական հրեա դաշնակահար Վլադիսլավ Շպիլմանի հուշագրության վրա¹¹: Այն Հոլոքոստը վերապրած հրեա մարդու պատմություն է, որի ներկայացման գեղարվեստական բարձր մակարդակը ապահովեց Հոլոքոստի թեմայի մասին իրազեկմանը ֆիլմի միլիոնավոր դիտումներով:

Հայոց ցեղասպանության թեմայի իրազեկման մեջ տասնամյակներ շարունակ առանձին պատմությունները տեղ են գտել գեղարվեստական և փաստավավերագրական ամենատարբեր ֆիլմերում: «Չորի Միրոն», «Մայրիկ», «Արամ», «Արարատ», «Արտույտների ագարակ» և մի շարք այլ ֆիլմերում հրաշալի անդրադարձ է կատարվում Մեծ եղեռնին: Այնուամենայնիվ, Հայոց ցեղասպանության տարիներին շարքային մարդու ողբերգության մասին պատմող օրինակները քիչ են:

Արշալույս և Մուշեղիկ: Ցեղասպանությունը մեկ հայի աչքով

Մեծ եղեռնի դեպքում առանձին պատմությունների կարևորությունը հասկանալու համար, մենք դիտարկում ենք ցեղասպանությունը վերապրած երկու երեխաների՝ Արշալույսի և Մուշեղիկի պատմությունները: Երկու երեխաներ, ովքեր փրկվել են ցեղասպանությունից, սակայն ամբողջ կյանքում կրել են դրա բոլոր սարսափները և ողբերգականությունը:

Մենք առանձնացրել ենք այս պատմությունները, քանի որ դրանք ներկայացված են Հայոց ցեղասպանության թանգարանի ցուցադրության մեջ և շատ լավ հնարավորություն է ստեղծվել ուսումնասիրելու իրենց թողած ազդեցությունը: Ովքե՞ր էին Մուշեղիկը¹² և Արշալույսը¹³:

¹⁰ Shoah Recourse Center, Films on the Holocaust

http://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%205849.pdf

¹¹ Szpilman W., The Pianist: The Extraordinary True Story of One Man's Survival in Warsaw 1939-1945, New York: Picador, 1999.

¹² Մուշեղիկ - Մուշեղիկը ծնվել է 1907/08 թվականին Վանի նահանգի Վանի գավառի Դիզա գյուղում, 13 հոգանոց ընտանիքում: Փրկվել են միայն ինքը և մայրը՝ Բեյազ Բադալյանը: Մուշեղիկի հայրը և նրա երեք հորեղբայրները

1914 թ. գորահավաքից հետո որպես ամել-թարուրի (աշխատանքային գումար-տակի զինվորներ) սպանվեցին Բաշկալեի ճանապարհին:

1915 թ. գարնանը Խալիլ բեյի հրամանով Դիզա գյուղից թուրք զինվորական-ները հավաքում են 5-10 տարեկան տղա երեխաների և դաժանաբար սպանում գյուղի հարևանությամբ գտնվող աղբանոցում: Մուշեղիկի մայրն իր երկու որդիներին՝ Սմբատին և Մուշեղին, մահից փրկելու խնդրանքով դիմում է իրենց ընտանիքի վաղեմի ծանոթ թուրք պաշտոնյային (յուզբաշի): Նա համաձայնում է միջնորդել Խալիլ բեյին երեխաների փրկության համար՝ կրոնափոխության առաջարկն ընդունելու դիմաց: Այդ նույն ժամանակ մի քուրդ, լսելով Բեյազի որդու՝ Մուշեղիկի հայկական անունը, նրա ձեռքերը դաժանաբար գամում է փայտին:

1915 թ. Վանի տասնյակ հազարավոր հայ գաղթականների մեջ էին նաև մահից մազապուրծ Բեյազն իր երեք երեխաների՝ Սմբատի, Մուշեղի և Արեգ-նազի հետ: Գաղթի ճանապարհին՝ Սալմաստում, մեռնում է փոքրիկ Սմբատը: Բարձրում ընտանիքը հաստատվելուց կարճ ժամանակ անց մեռնում է նաև Արեգնազանը:

Մեծ եղեռնի սարսափները՝ որպես չսպիացող վերքեր, ողջ կյանքում ուղեկցել են Մուշեղիկին՝ ամեն վայրկյան հիշեցնելով իր մանկության դժնի օրերն ու ապրած զարհուրելի պահերը: Մուշեղիկի կրած անմարդկային «պատժի» ապացույցները երևում են նույնիսկ դեպքից մեկ տարի անց արված լուսանկարում, որտեղ նա ի ցույց է դրել իր ձեռքերը՝ սպիացած վերքերով:

Այդ մասին տե՛ս *100 լուսանկարչական պատմություններ Հայոց ցեղա-սպանության մասին, Երևան, ՀՅԺԻ, 2014, էջ 95:*

¹³ *Արշալույս*- Արշալույս Մարտիկյանը (Ավրորա Մարդիգանյան) ծնվել է 1901 թ. հունվարի 12-ին Չմշկածագում: Արշալույսը 13 տարեկան էր, երբ պայթեց Առաջին համաշխարհային պատերազմը, և դեռատի աղջկա ու նրա ընտանիքի համար սկսվեց տառապանքներով ու ողբերգական իրադարձություններով լի մի շրջան: Չմշկածագի հայության բռնազաղթը սկսվեց 1915 թ. հունիսի 14-ին:

Բռնազաղթի ճանապարհին Արշալույսը կորցրեց իր ընտանիքի անդամնե-րին ու ազգականներին, որոնց քարավանն ուղեկցող թուրք ժանդարմները սպանեցին իր աչքի առջև: Թուրք պաշտոնյաների և քուրդ ցեղապետերի կողմից տանջանքների ու բռնությունների ենթարկվելուց հետո Արշալույսը, Եփրատ գետը նետվելով, կարողացավ փախչել Քեմալ էֆենդու հարեմից, սակայն կրկին գերեվարվեց: Նա հայտնվեց քուրդ ստրկավաճառների ձեռքում, ովքեր լավ գին ստանալու ակնկալիքով նրան չսպանեցին և վաճառեցին 85 ցենտով: Նրան կրկին հաջողվեց փախչել: Քաղցից ու ծարավից հյուծված՝ երկու տարվա ընթացքում Արշալույսը ոտքով անցավ 600 կմ և երկար դեգրումներից հետո՝ 1917 թ. գարնանը, հասավ Էրզրում, որն արդեն գրավել էին ռուսական զորքերը: Հայ-սիրիական նպաստամատույցի ամերիկյան կոմիտեի միջոցներով Արշա-

լույսը հասավ Պետերբուրգ, իսկ 1917 թ. նոյեմբերին՝ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ:

Արշալույս Մարտիկյանի պատմությունը՝ «Երկու տարվա տանջանքներս իմ հոշոտված ու մարտիրոսված հայրենիքում» խորագրով, 14 գլուխներով տպագրվեց ամերիկյան հայտնի «The New York American» և «The Los Angeles Examiner» թերթերի՝ 1918 թ. օգոստոսի 18-ից նոյեմբերի 24-ը հրապարակված համարներում, որոնք ավելի ուշ՝ 1918 թ. դեկտեմբերին, ամփոփվեցին անգլերեն լույս տեսած «Հոշոտված Հայաստան» հուշագրության մեջ: 1919 թ. կեսերին Նյու Յորքում լույս տեսավ գրքի երկրորդ հրատարակությունը՝ «Հոգիների աճուրդ» վերնագրով:

1918-1935 թթ. գիրքն ունեցավ շուրջ 30 հրատարակություն, թարգմանվեց իսպաներեն, հոլանդերեն, լեհերեն և այլ լեզուներով:

1918 թ. վերջին «Հայ-սիրիական նպաստամատույցի ամերիկյան կոմիտե»-ի պատվերով գրքի հիման վրա ամերիկյան «Մելիզ Պոլիսկոպ» ընկերությունը նկարահանեց «Հոշոտված Հայաստան» («Հոգիների աճուրդ») համր ֆիլմը, որի գլխավոր հերոսուհու դերը կատարեց հենց Արշալույս Մարտիկյանը: Անվտանգության նկատառումներից ելնելով՝ նա ստացավ նոր անուն-ազգանուն՝ Ավրորա Մարդիգանյան: Ֆիլմում նկարահանվեց նաև Օսմանյան կայսրությունում ԱՄՆ-ի նախկին դեսպան Հենրի Մորգենթաուն, ով մարմնավորեց իր իսկ կերպարը:

Ֆիլմի պրեմիերան տեղի ունեցավ Լոս Անջելեսի «Մաջեսթիկ» թատրոնում 1919 թ. հունվարի 19-ին, իսկ Նյու Յորքում՝ 1919 թ. փետրվարի 16-ին «Պլազա» հյուրանոցի նախասրահում: Ֆիլմի ցուցադրությունից ստացված հասույթը՝ շուրջ 30 մլն ամերիկյան դոլար, տրամադրվեց ցեղասպանությունը վերապրած և Մերձավոր Արևելքում ապաստան գտած 60,000 հայ որբերի կենսապահովմանը:

Ավրորայի հետագա կյանքն այնքան էլ լավ չդասավորվեց. 28 տարեկանում նա ամուսնացավ գաղթական հայ երիտասարդի Մարտին Հովանյանի հետ:

1931-ին ծնվեց նրանց միակ որդին՝ Մայքլ Սեդալ Հովանյանը: Սակայն Ավրորայի հետագա ընտանեկան կյանքն անհաջող դասավորվեց: Ամուսնու մահից հետո միակ որդին հեռացավ մորից: Ցեղասպանության տարիներին կրած զրկանքների ու ցնցումների պատճառով կյանքի վերջին տարիներին Ավրորան կորցրեց բանականությունը. նա երկար տարիներ ապրում էր միայնակ՝ թուրքերի կողմից հետապնդվելու վախով:

Կյանքի վերջին օրերն Ավրորան անցկացրեց Կալիֆոռնիայի «Արարատ հոում» ծերանոցում և մահացավ մենության մեջ 92 տարեկան հասակում 1994թ. փետրվարի 6-ին:

Այդ մասին տե՛ս Ավրորա Մարդիգանյան, «Հոշոտված Հայաստան», Մեծ եղեռնը վերապրած Ավրորա Մարդիգանյանի պատմությունը, Երևան, ՀՅԹԻ, 2015:

Նրանցից յուրաքանչյուրն ունի իր պատմությունը: Երկու հայ երեխայի ճակատագիր, որոնք ունեն շատ ընդհանրություններ և տարբերություններ: Երկուսն էլ ամբողջությամբ կամ մասամբ կորցրել են իրենց ընտանիքը, երկուսն էլ փրկվել են հրաշքով: Նրանցից մեկի պատմությունը դեռևս իր կենդանության օրոք իմացել է ամբողջ աշխարհը, իսկ մյուսի մասին՝ շատ քչերը: Այնուամենայնիվ, երկուսն էլ ներկայացնում են Մեծ եղեռնի սարսափներով անցած հայի պատմություն:

Պետք է նշել, որ Ցեղասպանության թանգարանի նոր ցուցադրության բացումից մինչև այսօր թանգարանում եղել են բազմահազար այցելուներ, և բոլոր այցելուների շրջանում այս երկու պատմությունները մեծ հետաքրքրություն են առաջացնում: Ավելին՝ Ավրորային նվիրված սրահում փոքրիկ ֆիլմի ցուցադրությունն իր մոտ է հավաքում այցելուների մեծ մասին: Այսպես, մեր դիտարկումների համաձայն 10 այցելուից 8-ը թանգարանում անցկացրած ժամանակի գրեթե 40 %-ն անցկացնում է Ավրորայի սրահում¹⁴: Դա պայմանավորված է ոչ միայն մեկ հայի ճակատագրի ներկայացման բարձր որակով, այլ նաև մեկ պատմության ունեցած ազդեցիկությամբ:

Նման իրողություն է առկա նաև Մուշեղիկին նվիրված հատվածում: Այստեղ արդեն մենք ականատես ենք լինում այն բանին, որ 10 այցելուներից 4-5-ը լուսանկարում է ցուցապատին պատկերված Մուշեղիկի լուսանկարը կամ էլ պարզապես ինքն է լուսանկարվում այդ նկարի կողքին¹⁵: Այսինքն այս պատմությունը ևս առանձնահատուկ ուշադրության է արժանանում այցելուների կողմից:

Հայոց ցեղասպանությունը վերապրած այս երկու երեխաների պատմությունները և այդ պատմությունների մատուցելը իրազեկում են ցեղասպանության սարսափների ու մեր կորուստների մասին: Բայց մյուս կողմից այս փոքրիկների պատմությունները խորհրդանշում են նաև հայ ժողովրդի վերածնունդը և ապրելու մեծ ուժը:

Անշուշտ այս դիտարկումը մենք կատարել ենք բացառապես թանգարանի՝ որպես ցեղասպանության մասին պատմող և կրթող հաստատության գործառույթների տեսանկյունից: Սակայն դա էլ բավարար

¹⁴ Հաշվվել և վերլուծվել են 2015 թ. մայիս 1-ից մինչև հունիսի 1-ը Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտ կատարված այցելությունները:

¹⁵ Ինչպես նախորդ դեպքում հաշվվել և վերլուծվել են 2015 թ. մայիս 1-ից և մինչև հունիսի 1-ը Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտ կատարված այցելությունները:

է հասկանալու առանձին ճակատագրերի պատմությունների հանրայնացման կարևորությունը:

Այսինքն՝ ցեղասպանությունը վերապրած մեկ հայի անձնական պատմությունը շատ հաճախ կարող է դառնալ Հայոց ցեղասպանության ամբողջ պատմությունը ներկայացնելու լավագույն տարբերակներից մեկը, եթե ոչ լավագույնը:

NAJARYAN KRISTINE

(AGMI)

INDIVIDUAL STORIES RELAYED TO ARMENIAN GENOCIDE
AND THEIR ROLE
IN GENOCIDE KNOWLEDGE TRANSMISSION

The importance of individual stories in terms of genocide knowledge transmission is discussed in this article. Namely, it views the functional significance of individual histories as an important gadget in memory transmission.

The article discusses and analyzes the importance of "telling the story of Armenian Genocide throughout an individual's story". The main conclusion is that the individual stories of genocide survivors are of exceptional importance, because they act as an effective mean in genocide knowledge transmission.